THỰC TRẠNG TỔ CHỨC HOẠT ĐỘNG HƯỚNG NGHIỆP VÀ ĐỀ XUẤT XÂY DỰNG MÔ HÌNH HƯỚNG NGHIỆP TÍCH HỢP CHO THIẾU NIÊN RỐI LOẠN PHỔ TỰ KỶ TẠI CÁC TRUNG TÂM CHUYÊN BIỆT, HÀ NỘI

Nguyễn Thị Thanh Bình, Phạm Ngân An, Nguyễn Thị Quỳnh Hoa
Trường Đại học Thủ Đô Hà Nội

Tóm tắt: *Tổ chức hoạt động hướng nghiệp có ý nghĩa quan trọng trong việc phát triển kỹ năng sống, kỹ năng nghề cho thiếu niên rối loạn phổ tự kỷ. Nghiên cứu sử dụng phương pháp điều tra, phỏng vấn và phân tích tài liệu nhằm đánh giá thực trạng tổ chức hoạt động hướng nghiệp tại 02 trung tâm chuyên biệt ở Hà Nội. Kết quả khảo sát cho thấy hoạt động hướng nghiệp đã đạt được hiệu quả nhất định như giáo viên và phụ huynh đã nhận thức đúng về mục đích và tầm quan trọng của hoạt động hướng nghiệp đối với thiếu niên rối loạn phổ tự kỷ. Tuy nhiên hoạt động còn rời rạc, thiếu tính hệ thống và chưa đáp ứng đầy đủ nhu cầu phát triển kỹ năng nghề cho thiếu niên rối loạn phổ tự kỷ. Trên cơ sở đó, nghiên cứu đề xuất xây dựng mô hình hướng nghiệp tích hợp, kết hợp giữa giáo dục kỹ năng nghề, kỹ năng sống và hỗ trợ tâm lý, kết hợp giữa cơ sở đào tạo, gia đình và doanh nghiệp nhằm nâng cao hiệu quả giáo dục nghề nghiệp và khả năng hòa nhập xã hội cho thiếu niên rối loạn phổ tự kỷ.*

Từ khóa: *Hướng nghiệp, mô hình hướng nghiệp tích hợp, tổ chức hoạt động hướng nghiệp, thiếu niên rối loạn phổ tự kỷ.*

Nhận bài ngày 20.04.2024; gửi phản biện, chỉnh sửa, duyệt đăng ngày 26.06.2025
Liên hệ tác giả: Nguyễn Thị Thanh Bình; email: 222000290@daihocthudo.edu.vn

1. ĐẶT VẤN ĐỀ

Hướng nghiệp không chỉ là mối quan tâm của từng gia đình mà còn là vấn đề mang tính xã hội sâu sắc. Tuyên ngôn Thế giới về Quyền con người khẳng định "Quyền làm việc và chọn nghề là quyền cơ bản của mọi người", bao gồm cả thiếu niên rối loạn phổ tự kỷ. Tuy nhiên, nhóm đối tượng này tại Việt Nam vẫn gặp nhiều khó khăn trong việc tiếp cận các dịch vụ hướng nghiệp và cơ hội việc làm. Những rào cản lớn nhất xuất phát từ nhận thức chưa đầy đủ của gia đình và xã hội. Phụ huynh thường thiếu thông tin, không tin tưởng rằng các em có khả năng học nghề và làm việc. Họ tập trung chủ yếu vào việc chăm sóc thay vì đầu tư vào giáo dục hướng nghiệp [1]. Đồng thời, chính sách hỗ trợ và chương trình hướng nghiệp tại Việt Nam còn nhiều bất cập, chưa đáp ứng được nhu cầu thực tiễn và chưa chú trọng đến thiếu niên rối loạn phổ tự kỷ [2].

Theo thống kê của Tổng cục Thống kê và UNICEF, tại Việt Nam, hơn 7% dân số là người khuyết tật, trong đó 61% thuộc độ tuổi lao động. Tuy nhiên, chỉ khoảng 30% người khuyết tật tham gia lao động tạo thu nhập, chủ yếu trong các lĩnh vực có thu nhập thấp như nông – lâm – ngư nghiệp. Tại Hà Nội, thống kê năm 2017 cho thấy có khoảng 98.792 người khuyết tật, trong đó 50% là trẻ thuộc nhóm rối loạn phát triển [3] Số lượng học sinh rối loạn phổ tự kỷ được tiếp cận các chương trình hướng nghiệp còn rất hạn chế, đặc biệt ở độ tuổi thiếu niên. Điều này dẫn đến tình trạng phần lớn người khuyết tật, bao gồm thiếu niên rối loạn phổ tự kỷ, phải phụ thuộc vào gia đình và trợ cấp xã hội, gây áp lực lớn về mặt kinh tế và xã hội. Phạm Thị Kiều Lê (2014) cho thấy việc hỗ trợ việc làm cho trẻ em khuyết tật ở Việt Nam còn nhiều hạn chế, bao gồm cả việc thiếu cơ sở vật chất và chương trình hướng nghiệp phù hợp trẻ khuyết tật [4]. Nghiên cứu của, Lê Thị Kiều Oanh (2011) đã nêu bật những thách thức trong việc nâng cao chất lượng dạy nghề cho người

khuyết tật tại các trung tâm hỗ trợ nghề nghiệp, đặc biệt là ở các thành phố lớn, như thành phố Hồ Chí Minh. Điều này cho thấy nhu cầu cấp thiết trong việc thiết kế các chương trình giáo dục và dạy nghề chuyên biệt cho thiếu niên rối loạn phổ tự kỷ để hỗ trợ hướng nghiệp và hòa nhập xã hội một cách hiệu quả [5].

Nghiên cứu đánh giá thực trạng tổ chức hoạt động hướng nghiệp cho thiếu niên rối loạn phổ tự kỷ tại trung tâm chuyên biệt trên địa bàn Thành phố Hà Nội. Trên cơ sở đó đề xuất xây dựng mô hình hướng nghiệp tích hợp cho thiếu niên rối loạn phổ tự kỷ, nâng cao hiệu quả hướng nghiệp, giúp thiếu niên rối loạn phổ tự kỷ có cơ hội phát triển toàn diện, sống tự lập và hòa nhập xã hội.

2. NỘI DUNG

2.1. Cơ sở lí luận của nghiên cứu

2.1.1. Thiếu niên rối loạn phổ tự kỷ

Khái niệm rối loạn phổ tự kỷ: Theo Sổ tay chẩn đoán và thống kê những rối nhiễu tâm thần tái bản lần thứ 5 (DSM -V): "*Rối loạn phổ tự kỉ được đặc trưng bởi những thiếu hụt kéo dài trong giao tiếp xã hội và tương tác trong nhiều bối cảnh, cũng như các kiểu hành vi, sở thích hoặc hoạt động bị hạn chế, lặp đi lặp lại. Những thiếu hụt này xuất hiện ở thời thơ ấu, điển hình là trước ba tuổi và dẫn đến suy giảm chức năng đáng kể về mặt lâm sàng. Các triệu chứng bao gồm thiếu sự tương tác xã hội hoặc cảm xúc, sử dụng ngôn ngữ hoặc ngôn ngữ nghèo nàn, lặp đi lặp lại với các đối tượng một cách bất thường*" (Dẫn theo P.Toàn, 2022, tr.30) [6].

Thiếu niên rối loạn phổ tự kỷ là những người trong độ tuổi từ 12 đến 18 tuổi được chẩn đoán mắc rối loạn phổ tự kỷ, với các khó khăn trong giao tiếp xã hội, hành vi lặp lại và sở thích hạn chế. Ở độ tuổi này, các em phải đối mặt với áp lực từ việc phát triển kỹ năng sống, học tập và chuẩn bị nghề nghiệp. Những thách thức này không chỉ ảnh hưởng đến đời sống cá nhân mà còn hạn chế cơ hội học tập và hướng nghiệp, đòi hỏi các chương trình hỗ trợ chuyên biệt và cá nhân hóa.

Đặc điểm của thiển niên rối loạn phổ tự kỷ: Thiếu niên rối loạn phổ tự kỷ có nhiều đặc điểm phát triển riêng biệt ảnh hưởng đến quá trình hướng nghiệp. Về khả năng nhận thức, các em gặp khó khăn với các khái niệm trừu tượng như ngôn ngữ chữ viết, toán học và hình học, dù có thể tập trung cao vào một số lĩnh vực cụ thể [7]. Khả năng khái quát hóa hạn chế, khiến các em khó áp dụng kỹ năng đã học vào tình huống mới. Kỹ năng thực hiện nhiệm vụ yếu, thể hiện ở sự khó khăn trong lập kế hoạch, tổ chức, và dịch chuyển sự chú ý giữa các nhiệm vụ. Trí nhớ chủ yếu ngắn hạn, thiên về học thuộc lòng, gây trở ngại cho việc tiếp thu các quy trình nghề nghiệp phức tạp [7]. Về xử lý cảm giác, nhiều thiếu niên rối loạn phổ tự kỷ phản ứng quá mức hoặc không đủ với các kích thích từ môi trường như âm thanh, ánh sáng, dẫn đến lo âu hoặc hành vi không phù hợp [8].Sự thay đổi sinh lý trong độ tuổi dậy thì làm gia tăng những hành vi tiêu cực, dễ kích động hoặc có những biểu hiện tình dục công khai. Khoảng 25% trẻ gặp vấn đề sức khỏe thể chất như động kinh, làm tăng nguy cơ bị tổn thương và xâm hại [8]. Về tình cảm xã hội, các em thường non nớt, lo lắng, khó giao tiếp với bạn đồng trang lứa và trải qua các giai đoạn tâm lý như tức giận, chối bỏ trước khi thích nghi với sự khác biệt của bản thân. Sự thiếu hụt trong kiểm soát cảm xúc khiến các em dễ lo âu hoặc phản ứng tiêu cực trước thay đổi [7].

Những đặc điểm này cho thấy việc thiết kế chương trình hướng nghiệp chuyên biệt, tích hợp kỹ năng sống và hỗ trợ tâm lý là rất cần thiết nhằm giúp thiếu niên rối loạn phổ tự kỷ phát triển toàn diện và hòa nhập xã hội bền vững.

2.1.2. Tổ chức hoạt động hướng nghiệp cho thiếu niên rối loạn phổ tự kỷ

Hướng nghiệp là quá trình hỗ trợ người học hiểu rõ bản thân, sở thích, và mục tiêu nghề nghiệp, đồng thời trang bị các kỹ năng cần thiết để xây dựng kế hoạch sự nghiệp. Với nhóm đối tượng đặc thù như thiếu niên rối loạn phổ tự kỷ, mô hình tổ chức hoạt động hướng nghiệp không chỉ dừng lại ở việc phát triển kỹ năng nghề mà còn chú trọng kỹ năng sống, khả năng hòa nhập xã hội, và chuyển tiếp từ môi trường học tập sang lao động [1].

Tổ chức hoạt động hướng nghiệp cho thiếu niên rối loạn phổ tự kỷ là việc thiết lập, quản lý và triển khai các chương trình và hoạt động nhằm giúp đỡ những thiếu niên này lựa chọn và phát triển nghề nghiệp phù hợp với khả năng, sở thích và nhu cầu của họ [2].

Mục đích tổ chức hoạt động hướng nghiệp cho thiếu niên rối loạn phổ tự kỷ: Giúp các em hiểu rõ bản thân, nhận biết điểm mạnh, điểm yếu, sở thích, khả năng, giới hạn và mong muốn của bản thân. Giúp các em khám phá thế giới nghề nghiệp, tiếp cận thông tin về các ngành nghề phù hợp, rèn luyện cho các em các kỹ năng xã hội, giao tiếp, tự phục vụ và kỹ năng nghề nghiệp cần thiết. Tổ chức dịch vụ hướng nghiệp sẽ hỗ trợ các em tìm kiếm cơ hội việc làm, kết nối với các cơ sở đào tạo nghề và doanh nghiệp. Từ đó, xây dựng sự tự tin, chủ động từ phía thiếu niên rối loạn phổ tự kỷ, có trách nhiệm với bản thân và hòa nhập cộng đồng.

Nội dung tổ chức hoạt động hướng nghiệp cho thiếu niên rối loạn phổ tự kỷ

Việc tổ chức hoạt động hướng nghiệp cho thiếu niên rối loạn phổ tự kỷ bao gồm các nội dung chính nhằm đáp ứng nhu cầu đặc thù, đảm bảo tính khoa học và phù hợp với khả năng của từng cá nhân bao gồm: Đánh giá năng lực và nhu cầu; Đào tạo kỹ năng nghề nghiệp

Giáo dục kỹ năng sống: Giáo dục Kỹ năng xã hội; Kỹ năng tự phục vụ: Thực hiện các công việc hàng ngày như vệ sinh cá nhân, ăn uống, sắp xếp đồ dùng cá nhân, và quản lý thời gian. Những kỹ năng này không chỉ giúp thiếu niên rối loạn phổ tự kỷ tự lập mà còn giảm sự phụ thuộc vào người khác, đồng thời xây dựng thói quen sống lành mạnh và kỷ luật.

Thực hành nghề và hỗ trợ chuyển tiếp: Trong quá trình hướng nghiệp, thực hành nghề và hỗ trợ chuyển tiếp đóng vai trò quan trọng, giúp thiếu niên rối loạn phổ tự kỷ làm quen với môi trường làm việc thực tế và chuẩn bị cho sự hòa nhập vào cộng đồng lao động.

Biện pháp tổ chức hoạt động hướng nghiệp cho thiếu niên rối loạn phổ tự kỷ cần được triển khai một cách linh hoạt và phù hợp, đảm bảo đáp ứng đúng nhu cầu và khả năng của từng cá nhân. Theo nghiên cứu của Đào Thị Thủy, 2025 có các biện pháp sau: Xây dựng chương trình đào tạo nghề chuyên biệt; Tổ chức các chương trình thực tập và trải nghiệm công việc; Cung cấp sự hỗ trợ cá nhân và xây dựng môi trường làm việc thân thiện; Hợp tác với các doanh nghiệp và tổ chức xã hội ; Xây dựng nhóm hỗ trợ nghề nghiệp cộng đồng ; Xây dựng mô hình tổ chức hoạt động hướng nghiệp cho thiếu niên rối loạn phổ tự kỷ [1].

2.1.3. Xây dựng mô hình hướng nghiệp tích hợp cho thiếu niên rối loạn phổ tự kỷ

Xây dựng mô hình hướng nghiệp là quá trình thiết kế và triển khai một hệ thống các hoạt động, phương pháp, và công cụ giáo dục nhằm hỗ trợ người học. Quá trình này bao gồm việc xác định nhu cầu, năng lực của thiếu niên rối loạn phổ tự kỷ, phân tích yêu cầu của thị trường lao động, và thiết kế các chương trình đào tạo tích hợp, đáp ứng đồng thời nhu cầu cá nhân và yêu cầu thực tiễn xã hội [2].

Mô hình hướng nghiệp tích hợp: Là một giải pháp toàn diện kết hợp các yếu tố giáo dục nghề nghiệp, tâm lý trị liệu, và hỗ trợ xã hội nhằm tối ưu hóa hiệu quả hướng nghiệp cho thiếu niên rối loạn phổ tự kỷ. Đây là một cách tiếp cận liên ngành, trong đó các nhà giáo dục, chuyên gia tâm lý, và các tổ chức hỗ trợ xã hội làm việc chặt chẽ để tạo ra một lộ trình hướng nghiệp phù hợp, bền vững. Mục tiêu của mô hình không chỉ là trang bị kỹ năng nghề nghiệp mà còn tạo điều kiện thuận lợi để học sinh rối loạn phổ tự kỷ chuyển tiếp từ môi trường học tập sang môi trường làm việc [3].

Mô hình chú trọng cá nhân hóa kế hoạch học tập và làm việc, bao gồm:

*Xây dựng lộ trình cá nhân hóa***:** Đánh giá năng lực, sở thích và nhu cầu của từng học sinh để thiết kế kế hoạch phù hợp.

*Tích hợp thực hành thực tế***:** Tạo cơ hội tham gia các công việc thực tế thông qua thực tập, tình nguyện, hoặc việc làm bán thời gian.

*Hỗ trợ lâu dài tại nơi làm việc***:** Cung cấp huấn luyện tại chỗ và giám sát thường xuyên để đảm bảo học sinh rối loạn phổ tự kỷ thích nghi với môi trường lao động.

Mô hình này không chỉ trang bị kỹ năng nghề nghiệp mà còn tạo ra mạng lưới hỗ trợ toàn diện, nâng cao khả năng cảm xúc, xã hội và sự tự lập của thiếu niên trong môi trường lao động. Theo các nghiên cứu thực tiễn, tỷ lệ chuyển tiếp thành công từ trường học sang thị trường lao động đạt đến 75% khi có sự hỗ trợ liên ngành và kế hoạch rõ ràng.